

OPEN ACCESS

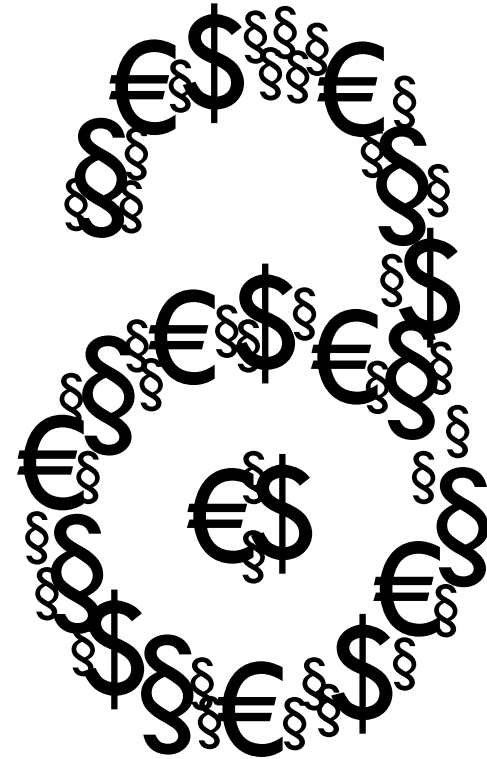
ÚVOD DO OTVORENÉHO PRÍSTUPU

Práva a licencie

OBSAH

- Úvod
- Očakávania
- Práva duševného vlastníctva
- Otvorené licencie
- Podporné nástroje a služby
- Zhrnutie
- Otestujte sa
- Samoštúdium

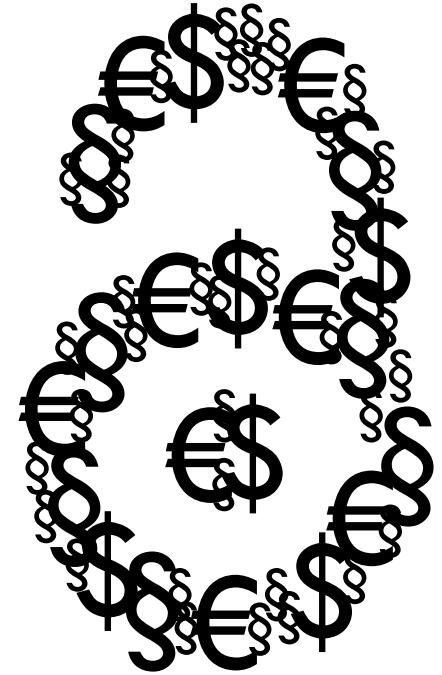

ÚVOD

Prečo sa zaoberať licenciami a autorským právom?

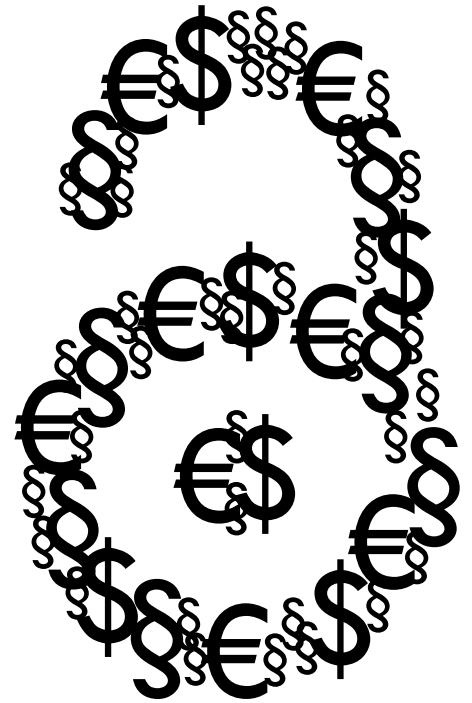
Základnú znalosť autorských práv potrebujeme:

- ak chceme čítať a ďalej používať vedecký obsah (a vyhnúť sa žalobám vydavateľov),
- ak chceme (sebe alebo druhým) zabezpečiť férové podmienky pri vydaní vedeckého diela,
- ak chceme uverejňovať obsah, ktorý môžu všetci čítať a používať bez porušenia autorského zákona.

OČAKÁVANIA

- pochopiť právny základ autorských práv a duševného vlastníctva
- vysvetliť význam práv a obmedzení súvisiacich s autorským právom
- pochopiť základy otvoreného licencovania
- analyzovať rôzne typy licencií Creative Commons
- identifikovať podporné služby, ktoré napomáhajú pri realizácii otvoreného prístupu.

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- Čo znamená vlastniť?

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

Vlastnícke právo:

- **právo držby** („mať vo svojej moci“)
- **právo vec užívať a používať** (spotrebovať, zničiť, ale aj nakladať s plodmi, úrokmi...)
- **dispozičné právo** (darovať, prenajať, predat'...)

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- majetok hmotný
  - hnutel'ný (veci, dopravné prostriedky...)
  - nehnuteľný (pozemky, budovy...)
- majetok finančný (peniaze)
- majetok nehmotný
  - ... vynález, literárne/umelecké dielo, dizajn, protokol, obchodná značka, záverečná práca, počítačový program, know-how...

Duševné vlastníctvo je majetok nehmotnej povahy.

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

Formy ochrany duševného vlastníctva:

- **Autorské právo** (knihy, hudba, maľby, sochy, filmy, reklamy, počítačové programy, databázy, mapy, technické výkresy...)
- **Patent** (vynálezy, nové, u nás ani v zahraničí nezverejnené, priemyselne využiteľné,

NIE: vedecké teórie, počítačové programy, odrody rastlín, plemená zvierat, diagnostika, ani vynálezy v rozpore so všeobecným záujmom)

- **Úžitkový vzor** (technické riešenie, priemyselne využiteľné, jednoduchšie predmety s kratšou dobou ekonomického zhodnotenia)
- **Ochranná známka** (firemné logá)
- **Topografia polovodičových prvkov** (Integrated Circuits, IC)
- **Zemepisné označenie** (Geographical Indications, GI)

Copyright: © výlučné právo na použitie a distribúciu diela („všetky práva vyhradené“)

Copyleft: ☺ dielo možno voľne používať, distribuovať a modifikovať, ale odvodené dielo musí byť šírené pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo (väčšinou počítačový program).

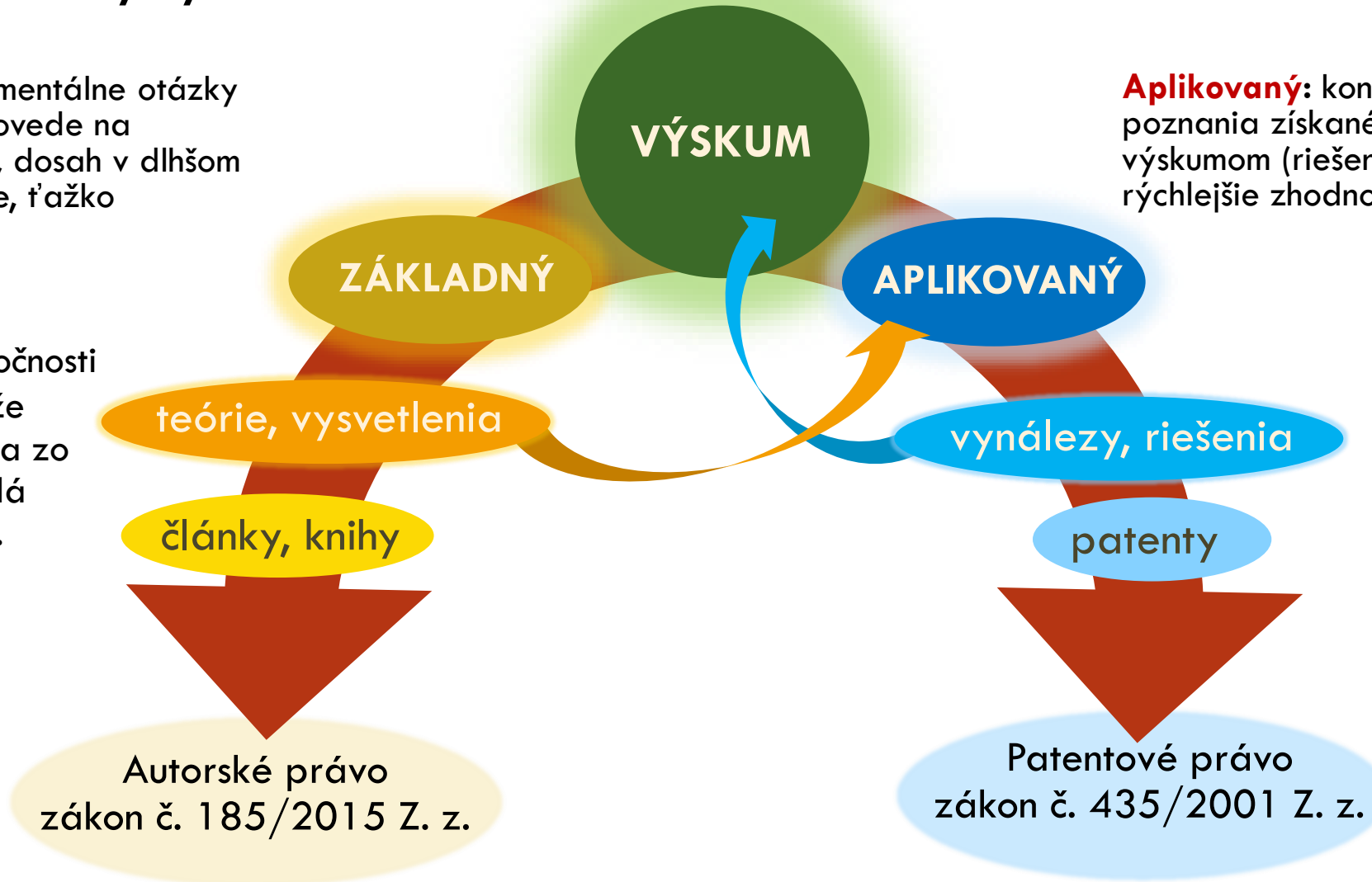

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

Dve cesty výskumu

Základný: fundamentálne otázky (zvedavosť), odpovede na teoretické otázky, dosah v dlhšom časovom horizonte, ťažko predvídateľný

- Rozdelenie v skutočnosti nie je striktné, keďže výsledok výskumu sa zo svojej podstaty nedá s istotou predvídať.

Aplikovaný: konkrétne aplikácie poznania získaného základným výskumom (riešenie problémov), rýchlejšie zhodnotenie

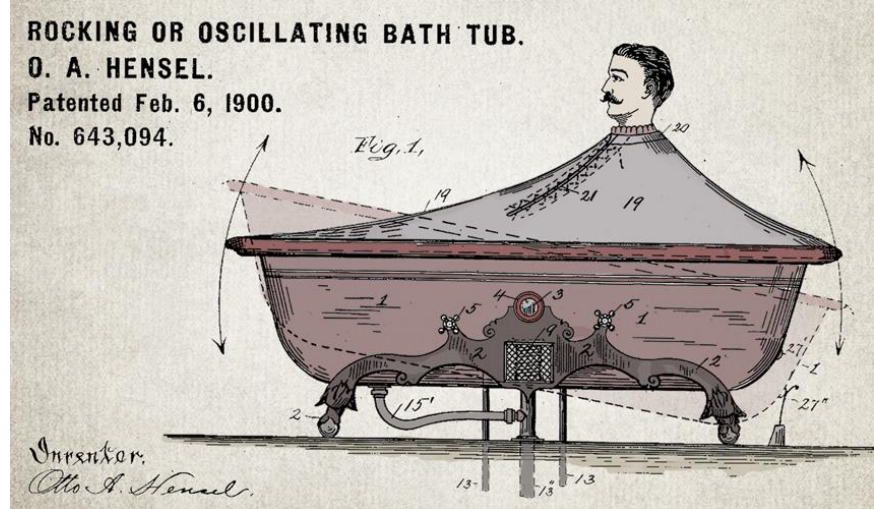
- Aj z aplikovaného výskumu môžu vyjsť publikácie, ale podmienkou udelenia patentu je, aby nové riešenie **nebolo dovtedy známe – zverejnené.**

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- **Patent** je ochranný dokument, ktorým dáva štát jeho majiteľovi **na základe žiadosti** (a zaplataenia poplatkov, napr. 5 400 Eur/20 rokov) **výlučné právo na využívanie vynálezu** počas určitého časového obdobia. Vynález musí byť realizovateľný, čiže predmet vynálezu musí byť možné kedykoľvek použiť alebo vyrobiť, reprodukovat' teoreticky v neobmedzenom rozsahu.
- Prvé patenty sa začali udeľovať už v 15. storočí (kráľ udelil majstrovi patent, aby zaviedol v krajine novú technológiu, napr. farbeného vitrážového skla, majster z nej mal ako jediný 20 rokov zisk, ale zároveň musel vycvičiť učňov/tovarišov z miestnych ľudí, aby sa technológia šírila).
- kontroverzia patentovania génov a softvéru (dnes: gény ako dielo prírody nepatentovateľné – s výnimkou pozmenených génov a komplementárnych sekvencií, softvér: ochrana ako u literatúry).

Ako duševné vlastníctvo prispieva k pokroku?

- láka investície zo súkromného sektora,
- ale obmedzuje prístup, čím vytvára bariéru pre výskum a vývoj (a čo horšie, aj pre dostupnosť diagnostiky a liečby pacientov).

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

Autorské práva a copyright

- Kým sa knihy prepisovali ručne, málokoho autorské práva trápili. Výnimkou je spor sv. Finiana a sv. Columba (560 n.l.) o prepísaný žaltár. Kráľ Diarmait rozhodol: „Každej krave patrí jej teľa, teda ku každej knihe patrí jej kópia.“
- zlom prišiel s kníhtlačou – lacné vytváranie kópií. Šírila sa vzdelanosť, ale aj kacírske myšlienky... Napr. vo Francúzsku kníhtlač zakázali (v r. 1535, nakrátko, aby prešli k systému schvaľovania a cenzúry), v Anglicku vymedzili len pre vyvolených.
- 1577 – **Stationers Company** – monopol na tlač, cenzúra v mene kráľa
- Stationeri autorov neuznávali za skutočných tvorcov knihy
- 1710 – **Statute of Anne** – ukončil monopol Stationerov na tlač a predaj kníh, definoval copyright **autora** (14-ročný monopol na tlač kópií jeho diela, s podmienkou registrácie a uloženia kópie v knižnici Stationer Hall. Registrovanie bolo povinné až do r. 1923, odvtedy funguje na dobrovoľnej báze).
- podľa príkladu Statute of Anne vznikli zákony v Európe aj USA (**Copyright Act, 1790**). Až do čias Bernskej konvencie (1886) ale neboli medzinárodne koordinované.

Anno Ođavo

Annæ Reginae.

An Act for the Encouragement of Learning, by Vesting the Copies of Printed Books in the Authors or Purchasers of such Copies, during the Times therein mentioned.

Whereas Printers, Bookellers, and other Persons have of late frequently taken the Liberty of Printing, Reprinting, and Publishing, or causing to be Printed, Reprinted, and Published Books, and other Writings, without the Consent of the Authors or Proprietors of such Books and Writings, to their very great Detriment, and too often to the Ruin of them and their Families: For Preventing therefore such Practices for the future, and for the Encouragement of Learned Men to Compose and Write useful Books: May it please Your Majesty, that it may be Enacted, and be it Enacted by the Queens most Excellent Majesty, by and with the Advice and Consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons in this present Parliament Assembled, and by the Authority of the same, That from and after the Tenth Day of April, One thousand seven hundred and ten, the Author of any Book or Books already Printed, who hath not Transferred to any other the Copy or Copies of such Book or Books, Share or Shares thereof, or the Bookeller or Book-sellers, Printer or Printers, or other Person or Persons, who hath or have Purchased or Acquired the Copy or Copies of any Book or Books, in order to Print or Reprint the same, shall have the sole Right and Liberty of Printing such Book and Books for the Term of One and twenty Years, to Commence from the said Tenth Day of April, and no longer: and that the Author of any Book or Books already Composed and not Printed and Published, or that shall hereafter be Composed, and his Assignee, or Assigns, shall have the sole Liberty of Printing and Reprinting such Book and Books for the Term of Four-

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

Slovenský autorský zákon

- Právne vzťahy vznikajúce v súvislosti s vytvorením alebo použitím autorského diela upravuje na Slovensku **Autorský zákon** č.185/2015 Z. z., (v znení č. [125/2016 Z. z.](#), [215/2018 Z. z.](#), [306/2018 Z. z.](#)).
- predmet: dielo v oblasti literatúry, umenia a vedy. Jedinečný výsledok, vnímateľný zmyslami (teda nie myšlienka, spôsob, systém, metóda, princíp...)
- Autorský zákon **nechráni nápad, ale jeho konkrétne vyjadrenie.**
- Autorom je fyzická osoba, ktorá dielo vytvorila, od okamihu, kedy je dielo vnímateľné zmyslami – **bez potreby registrácie, písania ©, podávania žiadosti** a pod.
- Slovenský zákon (na rozdiel od copyrightu, ktorý dominuje v anglofónnych krajinách a vžil sa aj vo svete medzinárodnej vedy) rozlišuje **osobnostné** a **majetkové** práva.

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- Osobnostné práva (uvádzanie mena v súvislosti s dielom, nedotknuteľnosť diela – právo rozhodovať o zmenách) **nemožno odňať ani previesť** a trvajú do smrti autora.
- Majetkové práva trvajú 70 rokov po smrti autora. Autor sa ich **nemôže vzdať**, ale môže udeliť **licenciu – povolenie na dočasné používanie za vopred stanovených podmienok**.
- Výhradná licencia – dielo nesmie používať ani sám autor. Vydavateľské licencie bývajú výhradné.
- Ak v typ licencie nie je v zmluve uvedený, berie sa licencia ako nevýhradná.
- **Výnimky z nároku na odmenu:** pri citovaní, karikovaní, použití na súkromné, vyučovacie, informačné, výskumné, archivačné účely, alebo pre osoby so zdravotným postihnutím (napr. zvukový záznam slovesného diela pre nevidomých) – ale nesmie vznikáť majetkový prospech.

Copyright má tiež výnimky:

- **fair use** - nie je porušením copyrightu citovať z diela napr. pri písaní recenzie, kritiky, komentára, pri učení alebo novinárskom spracovaní a pod. Hranice „fair use“ sú však nejasné.

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

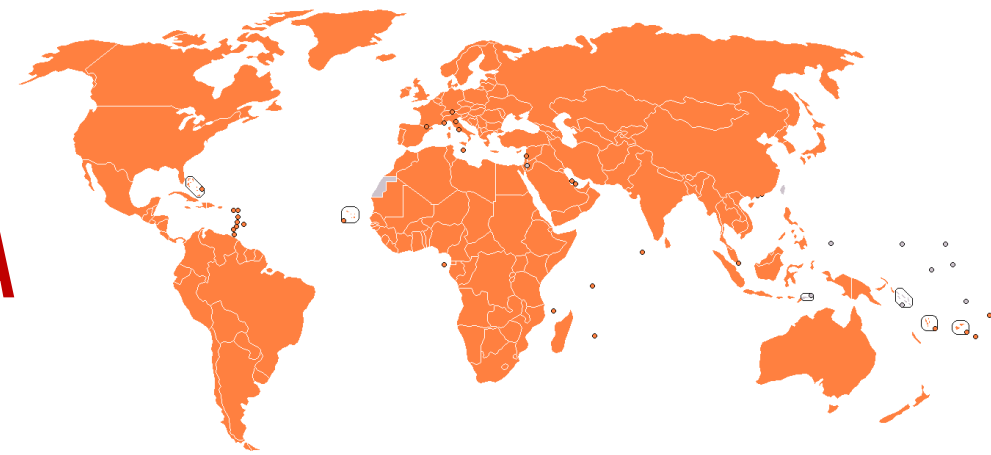
Zvláštnemu režimu podlieha:

- **zamestnanecké dielo;**
- dielo na objednávku;
- spoločné dielo;
- školské dielo.

- **Zamestnanecké dielo** tvorí autor/zamestnanec v rámci pracovných povinností a odmenou je mu iba plat (nič nebráni zamestnávateľovi, aby úspešným autorom prilepšil, no musí si dať pozor, aby kvantita nešla na úkor kvality).
- **Majetkové práva k zamestnaneckému dielu vykonáva vo svojom mene a na svoj účet zamestnávateľ, ak nie je dohodnuté inak (v pracovnej zmluve autora, v smerniciach inštitúcie...).**
- Autor tiež nesmie sám udeliť tretej osobe súhlas na použitie diela (čo sa v praxi publikovania vedeckých článkov málokedy rešpektuje).

- Univerzity a výskumné inštitúcie môžu mať v rukách silný nástroj na propagáciu otvoreného prístupu – **ak sa rozhodnú presadzovať vlastnú politiku OA.**
- Aj výskumník je v lepšej vyjednávacjej pozícii voči vydavateľovi, ak môže povedať napr.: „Potrebujem si zachovať práva (archivovať v repozitári...), lebo univerzita inak nedá“.

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- Medzinárodnou ochranou práv duševného vlastníctva sa od roku 1967 zaoberá Svetová organizácia duševného vlastníctva (World Intellectual Property Organization, WIPO, patrí pod OSN), ktorá sídli v Ženeve a má 191 členských štátov.
- Nie vždy bolo samozrejmosťou rešpektovať autorské práva cudzích štátnych príslušníkov...
- **Bernský dohovor (1886 + revízie)** – (Slovensko ho ratifikovalo v roku 1921 ako súčasť Československa). Štáty dohovoru sa zaviazali chrániť autorské práva cudzích štátnych príslušníkov tak, akoby to boli ich vlastní občania.

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- Európska únia prijala nedávno novú smernicu o autorských právach na internete
- **SMERNICA** EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) **2019/790** zo 17. apríla 2019 o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom na digitálnom jednotnom trhu a o zmene smerníc 96/9/ES a 2001/29/ES (**Directive on Copyright in the Digital Single Market, Directive (EU) 2019/790**)
- prispôsobenie legislatívy dobe bolo potrebné, ale výsledok poznačil lobing veľkých vydavateľov
- pozitíva: výnimky pre **dolovanie dát a textu** za účelom výskumu, pre digitálne cezhraničné **vyučovanie**, pre **vedecké články a repozitáre**
- mechanizmus umožňujúci digitalizáciu autorsky chránených obchodne nedostupných diel
- negatíva: „link tax“, **zodpovednosť platforiem** (za prípadné porušenie autorských práv užívateľmi), nejasné formulácie („vynaložili najlepšiu snahu“) - právna neistota, obavy o slobodu slova (napr.: filtre nevedia rozonáť, či je to karikatúra)
- **dodatočná záťaž pre nezávislých malých poskytovateľov (opak toho, čo sa snaží dosiahnuť open access)**

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- Komerční vydavatelía vyžadujú od autorov prevod autorských práv – „**Copyright transfer agreement**“ – kompletná kontrola nad dielom.
- Kontrola = pre vedeckých pracovníkov relevantné práva na **reprodukciiu, distribúciu, verejné predvenenie, preklad a modifikáciu**.
- Ak sa autor práv vzdá, nemôže text zo svojho článku bez povolenia vydavateľa použiť kdekoľvek inde.
- Ukladanie článkov na sociálnych sieťach: spočiatku sa mlčky tolerovalo, potom prišli súdne spory (Elsevier a spol. – Coalition for Responsible Sharing) a veľké sťahovanie.
- projekt **How can I share it?**

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- **Sivá zóna:** vedci prevod zo zvyku podpisujú, hoci je to v rozpore so slovenským autorským zákonom. Aj iné krajiny majú problémy s prevodom copyrightu (napr. Francúzi, ktorí majú pojem osobnostných práv podobný ako my. V krajinách Commonwealthu zasa pripadá copyright zamestnancov štátnych inštitúcií korune).
- Vydavatelia, ktorí sú si toho vedomí, ponúkajú ako alternatívu CTA **licenčné zmluvy** (Licence to Publish, ktorých reálny dosah je rovnaký – autor sa vzdáva všetkého).
- Ku zmluvám je však možné pridať dodatok (napr. **SPARC Addendum**, ale existuje aj Science Commons Addendum alebo MIT Amendment, niekoľko alternatív v rámci Scholar's Copyright Project), pomocou ktorého si autor zachová relevantné práva.
- **Scholar's Copyright Addendum Engine** pomôže vytvoriť autorovi PDF dokument zmluvy s dodatkom pre konkrétneho vydavateľa a časopis.

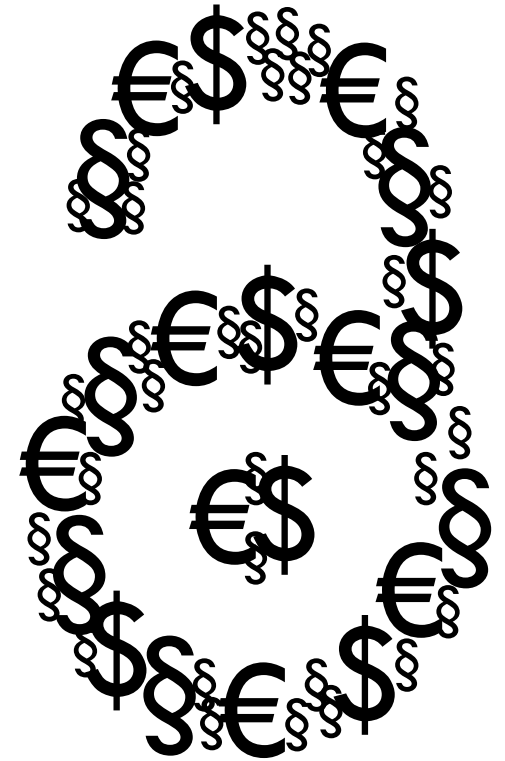
PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- Vydavatelia s otvoreným prístupom nežiadajú od autorov prevod autorských prác, ale publikujú s licenciami **Creative Commons**
- V roku 2001 založil neziskovú organizáciu Creative Commons právnik a aktivista Lawrence Lessing s podporou Centre for Public Domain.
- **CC vytvorili právny rámec pre verejné zdieľanie obsahu prístupného komukoľvek bez porušenia autorských práv.**
- Od roku 2013 sú verejné licencie (medzi ktoré sa ráta Creative Commons) upravené aj v slovenskom autorskom zákone ako bezodplatné, vždy nevýhradné licencie udeľujúce súhlas na použitie diela vopred neurčeným osobám.

PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

- Výzva: Hľadanie spôsobov, ako **motivovať/odmeňovať tvorcov duševného vlastníctva (autorov)** a ich podporný aparát (výskumné inštitúcie, firmy) **bez toho, aby sa vytvárali bariéry** pre využívanie a rozvíjanie výsledkov vedy v prospech verejnosti.

ĎAKUJEM ZA POZORNOST

ZDROJE ILUSTRÁCIÍ

- Str. 5: Disney <http://mentalfloss.com/article/500940/fact-check-physicist-weighs-whether-scrooge-mcduck-could-actually-swim-pool-gold>,
- Str. 6: P. Feghali <https://unsplash.com/photos/gcMIZxvoRQM>,
- Str. 7: H. Singh <https://unsplash.com/photos/zKxPsGOGKg>,
- Str. 8: W. Brook <http://www.michaelgeist.ca/2016/04/u-s-state-department-vs-ustr-on-eli-lilly-and-canadian-patent-utility-rules/>,
- Str. 9: Z. Stožická,
- Str. 10: Lasunncty/Wikipedia
https://en.wikipedia.org/wiki/World_Intellectual_Property_Organization#/media/File:WIPO_members_2012.png,
- Str. 12: A. Burden https://unsplash.com/photos/y02jEX_B000,
- Str. 15: O. A. Hensel http://www.wipo.int/patents/en/historical_patents.html
- Str. 16: SPARC Europe <https://sparceurope.org/a-new-copyright-legislation-for-europe-how-will-this-impact-open-access/>
- Str. 17: <https://theecologist.org/2015/oct/12/all-rights-reserved-final-leaked-tpp-text-all-we-feared> ,
- Str. 18: SPARC <https://sparceurope.org/evaluating-usage-sparc-author-addendum/>,
- Str. 19: Creative Commons <https://sk.creativecommons.org/>,
- Str. 21 Ďakujem za pozornosť – Psy: A. Nee <https://unsplash.com/photos/FHI79chXS6s>.